

Murotova Jasmina

Jizzax Davlat Pedagogika Universitet Boshlang'ich ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi

**«BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA ILG'OR
PEDAGOGIK METODLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI»**

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshi va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ona tili o'quv dasturidagi mavzularni o'zlashtirish hamda mashqlar tizimini ishlab chiqish xususida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Nutq, nutq o'stirish, so'z, so'z birikmasi, gap, interfaol o'yinlar, ona tili darsi, o'quvchi, pedagog.

Boshlang'ich sinf ona tili ta'limining bosh vazifasi o'quvchilar nutqini o'stirish hisoblanadi. O'quvchilarni o'z fikrlarini erkin, to'g'ri ifodalashga o'rgatish jamiyat uchun ham, psixologik va metodik jihatdan ham juda muhim bo'lib, hozirgi kunning dolzarb masalalaridan hisoblanadi. O'quvchilarning nutqini o'stirish ishlari dars jarayonida amalga oshiriladi. Darslarda o'quvchilarning ijodiy faoliyati qancha taraqqiy ettirilsa, ular o'z oldiga qo'yilgan aqliy vazifalarni shuncha qiynalmasdan bajaradi. Bola berilgan topshiriqlarni bajarib o'rgangani sari, unda ijodiy fikr yuritish qobiliyati shakllanadi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinfning ona tili darsligida o'quvchining yozma nutqini o'stirishga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bois ona tili darsligiga kiritilgan har bir mavzu va topshiriq, avvalo shu maqsadga qaratilgan bo'lishi lozim. Jumladan, zamonaviy ta'lim konsepsiyasiga asoslanib, davr talabiga mos dastur va darsliklar yaratildi, bilim sifatini to'g'ri nazorat etish maqsadida Davlat ta'lim standarti joriy etildi. Mazkur dasturda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ona tili ta'limi sohasi bo'yicha tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan minimal talablar quyidagi uch parametrlilik standart o'lchovi orqali aks ettirildi: o'qish texnikasi, o'zgarlar fikrini va matn mazmunini anglash hamda fikrni yozma shaklda bayon etish malakasi. Fikrni yozma shaklda bayon etish malakasi murakkab jarayon bo'lib, ona tili ta'limining maqsadi shu parametrdan mujassamlashadi va o'quvchi tomonidan yaratilgan matnda aks etadi. Bu parametr bo'yicha ta'lim sifatining natijasini baholashda o'qituvchi tomonidan quyidagi ko'nikmalarning darajasi aniqlanadi:– fikrni mantiqiy izchillikda ifodalay olish;

- Mavzuning murakkablik darajasi (sodda, murakkab, aniq va h.k.);
- Tavsifning mavzuga muvofiq va mukammal bo'lishi; – tavsifda tilning ifoda vositalaridan foydalana bilishi; – imloviy (yozma) savodxon bo'lishi.

Nutq – inson faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir.

Nutqni o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi: 1) so'z ustida ishlash; 2) so'z birikmasi va gap ustida ishlash; 3) bog'lanishli nutq ustida ishlash. Ko'rsatilgan uch yo'nalish parallel olib boriladi: lug'at ishi gap uchun material bera- di; so'z, so'z birikmasi va gap ustida ishlash bog'lanishli nutqqa tayyorlaydi.

O‘quvchilarning yoshi va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ona tili o‘quv dasturidagi mavzularni puxta o‘zlashtirilishiga yordam beradigan, mustaqil fikr yuritish, o‘z fikrini erkin ifodalash, boshqalar fikrini tinglash, mulohaza yuritish, o‘z fikrini ilgari surish, umumlashirish va xulosalashga o‘rgatish, bundan tashqari o‘quvchilarda til materialidan foydalanishga qiziqish uyg‘otadigan, ona tili ta’limi samaradorligini oshirishning omili sifatida e’tirof etilayotgan ilg‘or o‘qitish usullari va mashqlar tizimini ishlab chiqish davr talabidir. Ushbu talabdan kelib chiqib, ona tili ta’limiga quyidagi vazifalar yuklatiladi:

- a) Ta’lim jarayonini tashkil etuvchi o‘quvchi va o‘qituvchi shaxsiga o‘quv faoliyati subyektlari sifatida yondashuv;
- b) O‘qituvchi va o‘quvchining ta’lim jarayoniga ijodiy yondashuvini ta’minlash;
- c) O‘qituvchilar ona tili fanini o‘qitishda takomillashtirilgan an’anaviy va noan’anaviy shakl, metod va vositalaridan foydalanish;
- d) Ona tili darslari loyihasining har bir bosqichiga til birliklari ustida ishlashni singdirish;
- e) O‘quvchilarning tilni amaliy o‘zlashtirishlari uchun leksik-grammatik mashq topshiriqlarini va tashkil etish usullarini takomillashtirib borish;
- f) O‘quvchilar faoliyatini, o‘zlashtirish darajasini doimiy o‘rganib borish, natijalarini tahlil qilish, yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish choralarini belgilay olish.

Ona tili darslarini “muammoli” tashkil etishda, “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “6x6x6”, “Lahzada aql charhi”, “Qarorlar mojarosi” kabi interfaol usullaridan hamda o‘yinlaridan foydalanish o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, fikrini jamoa bilan maslahatlashishga o‘rgatadi, muammolarni hal qilishda ishtirok etish maylini yuzaga keltiradi. Ta’lim sohasida ilg‘or texnologiyalarning joriy qilinishi o‘qish sifatini ko‘tarishga yordam bermoqda. O‘quvchi maktabga kelgan kundan boshlab, maxsus metod va usullar, ish turlari vositasida o‘z lug‘atini boyitib boradi. O‘quvchining lug‘atini boyishi birinchi navbatda uni o‘rab olgan muhit, tabiat, kishilarning hayoti, ijodiy va o‘qish faoliyati, kattalar va tengdoshlari bilan bo‘lgan munosabati asosiy manba hisoblanadi. Dars o‘tish jarayonida o‘yinning turli bosqichlaridan foydalanish mumkin, ammo ular shunday rejalashtirilishi kerakki, o‘quvchi og‘ir aqliy mehnatdan so‘ng o‘yindan o‘ziga emotsional quvvat olsin, o‘zining harakatini o‘rtoqlarining harakatiga solishtirsin va unda tashabbuskorlik paydo bo‘lsin. Quyida boshlang‘ich sinf ona tili darslarida qo‘llash mumkin bo‘lgan o‘yin namunalari keltiramiz. “Kim ko‘p so‘z tuzadi?” o‘yini. Kartochkalarga bosma harflar tarqoqlikda yozib qo‘yiladi. O‘quvchilar shu harflar ishtirok etgan so‘zlarni tuzadilar. “O‘yla, izla, top” o‘yini. Berilgan matn ichidan ma’nodosh so‘zlarni topib, ularni guruhlab yozadilar va nima uchun ma’nodosh ekanini izohlaydilar. Matn “O‘qish kitobi”dan olinishi yoki ona tili darsligidagi matndan berilishi mumkin. “Zanjir” o‘yini. O‘qituvchi ma’nodoshi bor bo‘lgan so‘z aytadi, o‘quvchilar parta ketma-ketligida unga ma’nodosh bo‘lgan so‘zni topib aytadilar. Ma’nodoshi qolmagandan so‘ng, navbatdagi o‘quvchining o‘zi boshqa ma’nodoshli so‘z aytib, o‘yinni davom etishiga yordam beradi. Bir qator partada o‘tirgan o‘quvchilar bir necha ma’nodosh so‘zlar guruhini tuzishlari mumkin. O‘yinni o‘quvchilar ketma-ket tarzda davom ettirishadi. Masalan, bir qatorda 10 ta o‘quvchi o‘tirgan bo‘lsa uchta, to‘rtta ma’nodosh so‘z guruhini tuzishi mumkin. 4-sinf darsligidagi 304-mashq bajarilib bo‘lingach bu o‘yindan foydalanish mumkin. “Iztopar” o‘yini. O‘qituvchi harflari tushirilgan ma’nodosh so‘zlarni doskaga yoki kartochkaga yozib o‘quvchilarga so‘zni topishlarini va ularning ma’nolarini izohlashlarini topshiriq qilib beradi. Masalan, bu o‘yin 4sinf darsligidagi 224-mashqni va 236-mashqni bajarish jarayonida o‘tkazilishi mumkin. Ma’lumki, fikrlash jarayoni, ya’ni o‘rganilayotgan hodisaning muhim belgilarini aniqlash, ularni taqqoslash, guruhlash, umumlashirish va xulosalash jarayoni ichki va tashqi nutq vositasida amalga oshiriladi. Umumlashma xulosalar ham nutq orqali reallashadi, ya’ni yuzaga kelgan fikr nutq vositasida tinglovchiga yetkaziladi. Bu jarayonlarning hammasida o‘quvchi til birliklariga ehtiyoj sezadi. Bunda o‘quvchining til materiallarini o‘zlashtirishi uchun darslik material, o‘qituvchi nutqi

namuna vazifasini bajaradi. Shuning uchun darslikdagi o‘quv materiallarining tili, o‘qituvchining nutqi til birliklariga boy bo‘lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qosimova K., Matjonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh., Ona tili o‘qitish metodikasi, – T.: Noshir, 2014, 352-b
2. Ikromova R., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili (4-sinf uchun darslik). – T.: O‘qituvchi, 2013. 190-b.
3. B.To‘xliyev, M.Shamsiyeva, T.Ziyadova. “O‘zbek tili o‘qitish metodikasi” Toshkent. “Yangi asr avlodi” nashriyoti. 2006-y.
4. A.G‘ulomov, M.Qodirov “Ona tili o‘qitish metodikasi” Toshkent. “Universitet”Nashriyoti. 2001-y. 5.www.ziyonet.uz